

Фізична реабілітація як наукова спеціальність і фах у практиці охорони здоров'я

Запорізький національний технічний університет (м. Запоріжжя)

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз останніх досліджень. Ще в 1929 р. в колишньому СРСР у наукову літературу й практику увійшов термін «лікувальна фізична культура» (ЛФК), замінивши такі вузькобіологічні терміни, як «мототерапія», «кінезитерапія», «ерготерапія», «міокінезотерапія», «лікарська гімнастика» [1]. У подальшому він набув статусу державного. Як самостійний засіб фізичної реабілітації (ФР) ЛФК переважно була визнана в соціалістичних країнах і залишилась у тих із них, що відрізнялися високим рівнем наукової та методологічної бази. Там вона досліджена значно краще й виділяється як окремий лікарський фах [2; 3].

Із розвитком реабілітаційного напрямку в охороні здоров'я, починаючи з 1981 р., на базі кабінетів (відділень) ЛФК, масажу, механотерапії, фізіотерапії, голкорексфлексотерапії, мануальної терапії та інших, відповідно до наказу Міністерства охорони здоров'я СРСР почали організовувати відділення відновного лікування [4]. Це відбувалось і в Україні. Але узагальнення накопиченого досвіду, проведене майже через 20 років, показало, що в областях України така реорганізація де вдалась [5].

На відміну від зазначеного, у Росії в середині 90-х років сформовано самостійний напрям медичної науки й практичної охорони здоров'я – «відновлювальна медицина». Вона об'єднує охорону здоров'я здорових і вторинну профілактику, що здійснюється засобами санології й медичної реабілітації.

Оскільки потреба подальшого вдосконалення служби ЛФК в Україні була очевидною, звернули увагу на ФР як складову частину медичної реабілітації. Вона добре зарекомендувала себе за кордоном як окрема галузь наукових знань та вже мала достатньо міцну наукову й методологічну базу. Передусім, приваблювала більш розширена (порівняно з ЛФК) сфера діяльності фахівців із ФР, тобто змісту професійних завдань і типів послуг, які вони можуть надавати [1].

Завдання дослідження – на основі аналізу та узагальнення науково-методичної літератури й практичного досвіду дослідити та оцінити сучасний стан в Україні ФР як спеціальності наукових працівників й окремого фаху в практиці охорони здоров'я.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Перші кроки до формування ФР як самостійної освітньо-професійної галузі в Україні почав здійснювати Львівський державний інститут фізичної культури, де з 1994 р. розпочалась співпраця із Канадським агентством міжнародного розвитку та трьома університетами Канади [6]. У 1994 р. в Українському державному університеті фізичного виховання і спорту, а згодом – в інших фізкультурних інститутах України – кафедри ЛФК і лікарського контролю реорганізуються в кафедри ФР і спортивної медицини. Потім це відбулося й у вищих медичних закладах освіти [1; 3].

Після цього відповідно до Української стандартної класифікації професій, яка розроблена Міністерством праці України на основі Міжнародної стандартної класифікації професій, а також до Міжнародної стандартної класифікації освіти, на вищі фізкультурні навчальні заклади була покладена підготовка спеціалістів із ФР. Вони мали відповідний досвід, оскільки раніше готували методистів ЛФК, яким дозволялося працювати в закладах охорони здоров'я [1; 7].

Важливо, що протягом років тому спеціалістів у сфері фізичної культури й спорту випускали 73 вищих навчальних заклади України, а у 2011 р. їх стало 114 із ліцензійним обсягом близько 36 000 випускників щорічно. Зрозуміло, що фізичних реабілітологів можуть випускати лише вищі фізкультурні навчальні заклади чи ті, що мають факультет фізичного виховання. У 2008 р. таких в Україні було 29 [8].

В останні роки до підготовки фізичних реабілітологів почали проявляти інтерес і у вищих медичних навчальних закладах. Так, у 2012 р. вперше в Україні здійснено набір на навчання в Тернопільському державному медичному університеті ім. І. Я. Горбачевського.

Суттєвим є також кадровий склад кафедр ФР. Із ліцензування відомо, що їх, як правило, очолюють і там працюють особи, далекі від ЛФК, яка є основним засобом ФР. На жаль, серед науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації (тобто докторів наук) таких, які захищали дисертації саме з

ЛФК, в Україні за всі роки існування СРСР і незалежної України було лише чотири (у галузі медичних наук – В. М. Максимова, Г. В. Полеся, В. В. Клапчук, біологічних – В. П. Мурза). Але не виключено, що «натуралізовані» реабілітологи з інших спеціальностей можуть у подальшому зробити відкриття на стику наук, які будуть мати істотне значення для ФР. Треба думати: це покаже час.

Виходячи з цього, позитивним для науки та практики була розпочата у 2000 р. в Національному університеті фізичного виховання і спорту України, а в подальшому і в інших навчальних закладах підготовка магістрів із ФР й науково-педагогічних кадрів через аспірантуру та докторантуру. У Києві, Львові й Харкові відкрито спеціалізовані вчені ради із захисту дисертації з цієї спеціальності в галузі наук із фізичного виховання та спорту. Проте серед захищених дисертацій – лише дві докторські (Н. І. Соколова, О. Б. Лазарева).

Для практики ФР суттєвим є те, що відповідно до наказу МОЗ України № 412 від 25.07.2008 р. на посаду інструктора з ЛФК і медичної сестри з масажу також можуть призначатися фахівці, які мають вищу фізкультурну освіту. Вони вважаються такими, що мають спеціальну підготовку з ЛФК та масажу. Проте до штатних розписів лікувально-профілактичних закладів МОЗ України не внесено посади спеціалістів із ФР.

На окрему увагу заслуговує таке. За даними Міністерства освіти і науки, за сім років в Україні на уроках фізкультури померло 14 школярів [9]. Відомі й випадки раптової смерті в спорті [10]. В оздоровчій фізичній культурі, самодіяльному масовому спорті та в спорті вищих досягнень спортсменам збірних команд України, які беруть участь у чемпіонатах Європи, світу й Олімпійських іграх, також потрібно забезпечити профілактику травм і захворювань, а у випадках їх виникнення – ФР. Тому доречно згадати, що наукові дослідження з відповідної тематики в Україні багато років із високим ефектом координувала Республіканська проблема комісія «Медичні проблеми фізичної культури і спорту». У 1997 р. спільним рішенням МОЗ та АМН України створено Проблемну комісію «Санологія і валеологія». При цьому нововведенні одночасно була ліквідована проблемна комісія «Медичні проблеми фізичної культури і спорту». Однак уже у 2011 р. нову Проблемну комісію також ліквідували. На жаль, чиновники МОЗ так і не зрозуміли, що тим самим суттєво послаблюють медичне забезпечення фізичної культури та спорту держави.

Крім того, у 1997 р. ВАК України було ліквідовано єдину в Україні самостійну спеціалізовану вчену раду із захисту докторських та кандидатських дисертацій у галузі медичних наук за спеціальністю 14.01.24 – лікувальна фізкультура та спортивна медицина, а згодом (у 2011 р.) і цю спеціальність як додаткову в спеціалізованій вченій раді Д 08.601.01 при Дніпропетровській державній медичній академії, хоча в інших спеціалізованих вчених радах України захисти із цієї спеціальності не проводилися. Проте всі захищені дисертації (у тому числі шість докторських) були затверджені ВАК України. Тепер можливі лише разові захисти.

Висновки й перспективи подальших досліджень. ФР як спеціальність наукових працівників в Україні отримала визнання в галузі наук із фізичного виховання й спорту, де відбувається активна підготовка наукових кадрів.

Окремий фах «Фізична реабілітація» в практиці охорони здоров'я фактично відсутній оскільки в штатних розписах лікувально-профілактичних закладів не існують відповідні посади.

Безумовно, надалі потрібно виправити становище, що склалося, здійснивши таке:

- 1) поновити діяльність Проблемної комісії МОЗ та АМН України «Медичні проблеми фізичної культури і спорту»;
- 2) поновити діяльність вченої спеціалізованої ради в галузі медичних наук за спеціальністю 14.01.24 – лікувальна фізкультура та спортивна медицина;
- 3) МОЗ України внести до штатних розписів лікувально-профілактичних закладів посади спеціалістів із ФР.

Список використаної літератури

1. Мухін В. М. Фізична реабілітація : підручник / В. М. Мухін. – 3-тє вид., переробл. та доповн. – К. : Олімп. л-ра, 2009. – 488 с.
2. Медичні проблеми фізичної культури і спорту: досвід, сучасні напрямки та перспективи : Всеукр. міжвузів. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ : Медакадемія, 1999. – 4 аст. 2. – С. 111–113.
3. Сучасні досягнення валеології та спортивної медицини : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. – Одеса : Медуніверситет, 1999. – С. 12–15.
4. Лікувальна фізкультура та спортивна медицина / [В. В. Клапчук, Г. В. Дзяк, І. В. Муравов та ін.] ; за ред. В. В. Клапчука, Г. В. Дзяка. – К. : Здоров'я, 1995. – 312 с.

5. Лобода М. В. Состояние и перспективы развития медицинской реабилитации в Украине в современных социально-экономических условиях / М. В. Лобода, В. Ф. Москаленко, К. Д. Бабов // Медична реабілітація, курортологія, фізіотерапія. – 2000. – № 1 (21). – С. 3–6.
6. Кобелев С. Ю. Історія розвитку Української Асоціації фахівців фізичної реабілітації / С. Ю. Кобелев // Бюлетень Української асоціації фахівців фізичної реабілітації. – 2009. – № 1. – С. 3–5.
7. Інвалід і суспільство: проблеми інтеграції : зб. теорет. та метод. матеріалів для працівників соц. служб для молоді. – К., 1995. – С. 33–38.
8. Спортивна медицина, лікувальна фізкультура та валеологія – 2012 : матеріали XVI міжнар. наук.-практ. конф., 17–19.05.2012 р. – Одеса : Медуніверситет, 2012. – С. 41–42.
9. Материалы II Всерос. научно-пр. конф. «Спортивная медицина, здоровье и физическая культура». – Сочи, 2011. – С. 163–165.
10. Спортивна медицина, лікувальна фізкультура та валеологія – 2012 : матеріали XVI міжнар. наук.-практ. конф., 17–19.05.2012 р. – Одеса : Медуніверситет, 2012. – С. 6–7.

Анотації

Актуальність роботи обумовлена тим, що в Україні була очевидною потреба подальшого вдосконалення служби лікувальної фізичної культури. При цьому звернули увагу на фізичну реабілітацію як складову частину медичної реабілітації. Приваблювала більш розширена сфера діяльності фахівців із фізичної реабілітації, тобто змісту професійних завдань та типів послуг, які вони можуть надавати. Завдання роботи – на основі аналізу й узагальнення науково-методичної літератури та практичного досвіду дослідити та оцінити сучасний стан в Україні фізичної реабілітації як спеціальності наукових працівників й окремого фаху в практиці охорони здоров'я. Показано, що в Україні фізична реабілітація як спеціальність наукових працівників отримала визнання в галузі наук із фізичного виховання та спорту, де відбувається активна підготовка кадрів. Окремий фах «Фізична реабілітація» у практиці охорони здоров'я фактично відсутній, оскільки в штатних розписах лікувально-профілактичних закладів не існують відповідні посади. Обґрунтовано необхідність поновлення діяльності Проблемної комісії Міністерства охорони здоров'я та Академії медичних наук України «Медичні проблеми фізичної культури і спорту», а також вченої спеціалізованої ради в галузі медичних наук за спеціальністю 14.01.24 – лікувальна фізкультура та спортивна медицина. Доведено потребу внесення Міністерством охорони здоров'я України до штатних розписів лікувально-профілактичних закладів посади спеціалістів із фізичної реабілітації.

Ключові слова: фізична реабілітація, наукова спеціальність, практичний фах, охорона здоров'я.

Василий Кланчук. Физическая реабилитация как научная специальность и специальность в практике здравоохранения. *Актуальность работы обусловлена тем, что в Украине была очевидной потребностью дальнейшего совершенствования службы лечебной физической культуры. При этом обращается внимание на физическую реабилитацию как составную часть медицинской реабилитации. Привлекала более расширенная сфера деятельности специалистов по физической реабилитации, то есть – содержания профессиональных заданий и типов услуг, какие они могут оказывать. Задачи работы – на основе анализа и обобщения научно-методической литературы и практического опыта исследовать и оценить современное состояние в Украине физической реабилитации как специальности научных работников и отдельной специальности в практике здравоохранения. Показано, что в Украине физическая реабилитация как специальность научных работников получила признание в области наук по физическому воспитанию и спорту, где проходит активная подготовка кадров. Отдельная специальность «Физическая реабилитация» в практике здравоохранения фактически отсутствует, поскольку в штатных расписаниях лечебно-профилактических учреждений не существует соответствующей должности. Обоснована необходимость возобновления деятельности Проблемной комиссии Министерства здравоохранения и Академии медицинских наук Украины «Медицинские проблемы физической культуры и спорта», а также учёного специализированного совета в области медицинских наук по специальности 14.01.24 – лечебная физкультура и спортивная медицина. Доказана потребность внесения Министерством здравоохранения Украины в штатные расписания лечебно-профилактических учреждений должности специалистов по физической реабилитации.*

Ключевые слова: физическая реабилитация, научная специальность, практическая специальность, здравоохранение

Vasyl Klapchuk. Physical Rehabilitation as Scientific Specialty in the Practice of Health Services. *Topicality of this work is predetermined by the facts that Ukraine was in need of further perfecting of services of therapeutic physical training. We also paid attention to physical rehabilitation as a constituent part of medical rehabilitation. Our attention was attracted by an extended scope of activity of specialists in physical rehabilitation and by content and types of services that may be provided. The tasks of the work: on the basis of the analysis and generalization of scientific and methodological literature and practical experience in researching and estimating of modern condition of physical rehabilitation in Ukraine as specialty of scientific workers and a specialty in the practice of health services. It was shown that in Ukraine physical rehabilitation as a specialty of scientific worker was recognized in the sphere of sciences about physical education and sport when staff is actively prepared. A specialty «Physical rehabilitation» in*

practice of health services does not practically exist, because there is no such specialty in medioprophylactic institutions. It was grounded the necessity of reactivation of Problem Committee of Ministry of Health and Academy of Medical Sciences of Ukraine "Medical problems of physical culture and sport" and specialized academic council in the sphere of medical sciences according to specialty 14.01.24 – physiotherapy and sports medicine. It was proved the necessity of introduction by Ministry of Health of Ukraine a position of specialists in physical rehabilitation.

Key words: *physical rehabilitation, scientific specialty, practical specialty, health services.*